

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK*

An Examination of the Esoteric Dimensions of Southeast Asian Religions in the Case of Iran: Sufism, Mysticism and Mahdism

Cenk TAMER**

Öz

Güneydoğu Asya toplumlarını incelediğimizde, tarihten miras aldıkları örf, adet, ritüel, mistik inanış ve tasavvuf kültürünün inançları üzerinde güçlü etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu sebeple, bölgede yegane-pür bir İslam anlayışından söz etmek mümkün değildir. Hint-Malay coğrafyasındaki geleneksel inanışlar ve Şamanist öğretiler, Arap-Fars etkisindeki yaygın tasavvuf-irfan kültürüyle birleşmiş, bunu sonucunda ezoterik-batini yönü güçlü bir heterodoks İslam anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu kültürel inanış, İslam'ın heterodoks mezhebi olarak gösterilen Şiilikle yakın ilişki kurmuştur. İran İslam Cumhuriyeti ise Güneydoğu Asya dinlerinin batini boyutlarını kendi çıkarları (Şii-Mehdi siyaseti) doğrultusunda kullanmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güneydoğu Asya, Batınlık, İran, Mistisizm, Mehdilik.

Abstract

When we examine the Southeast Asian societies, it can be clearly seen that the customs, traditions, rituals, mystical beliefs and sufism that they inherited from history have strong effects on their beliefs. For this reason, it is not possible to sort out a unique understanding of Islam in the region. Traditional beliefs and shamanist beliefs in the Indo-Malay geography combined with the widespread Sufi-lore culture under Arab-Persian influence, resulting in a heterodox understanding of Islam with a strong esoteric aspect. This cultural belief has established a close relationship with Shiism, which is shown as the heterodox sect of Islam. The Islamic Republic of Iran, on the other hand, tries to use the esoteric dimensions of Southeast Asian religions for its own interests (Shiite-Mahdi politics).

Keywords: Southeast Asia, Esoterism, Iran, Mysticism, Mahdism.

* Makale Geliş Tarihi: 17.11.2022

Yayına Kabul Tarihi: 28.11.2022

** Dr., e-posta: ctamer.11@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1331-7942

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

GİRİŞ

Hz. Peygamber'in (S.A.V.) vefatından hemen sonra İslam Devleti'nin hızla fetih hareketlerine girişmesi, İslam'ın farklı medeniyet ve toplumların kültürel özellikleriyle iç içe geçmesine neden olmuştur. Böylelikle tarihsel süreçte kalıplaşmış ritüeller, inanışlar, Şamanist ve mistik (batını) öğretiler ile pagan toplumların inanışları Müslüman kültürü etkilemeye başlamıştır. Fetihlerin devam etmesiyle Kuran'ı Kerim'in naslarına ilişkin batını yorumlar güçlenmeye başlamıştır.

Kuran'ı Kerim'in zahir metninin batını yorumunun güçlenmesinde İslam'da tasavvuf akımlarının ve felsefleşme hareketinin önemli bir etkisi olmuştur. İslam'ı yeni kabul eden topluluklar, örneğin Anadolu'daki Türkler, eski inanç ve alışkanlıklarını koruyabilmek ve bunu meşrulaştırabilmek adına, kendi inançları gibi ezoterik düşüncelere olanak tanıyan tasavvufa eğilim göstermişlerdir. Tasavvufa olan bu eğilim, özellikle İran coğrafyasında 12-13. yıllardan itibaren görülmeye başlanan İslam'ın felsefleşme hareketiyle birlikte daha da artmıştır. Bu dönemde felsefe, kelam¹ ve tasavvuf ayrımı büyük oranda ortadan kalkmış, kelamın birçok konusu tasavvufa aktarılmış, böylelikle daha önce mürşit ve zahidler bu dönemde ünlü birer filozof ve kelamcı haline dönüşmüşlerdir.²

İran'ın Fars kültürü ve Mani-Zerdüşť öğretileri, İranlı alimlerin ortaya koyduğu tasavvuf eserleri sayesinde İslam'a dahil olmaya başlamıştır. Diğer bir ifadeyle İran'ın geleneksel Fars kültürünü de içerisinde barındıran filozofların irfani³ çalışmaları, İslam'ın temel öğretilerini, nakli ilimleri ve

1 İmanla ilgili konu ve sorulara izâh ve ispat getirme amacıyla geliştirilen teolojik felsefenin adıdır.

2 Celaleddin Vatandaş, *Vahiyden Kültüre*, Pınar Yayınları, İstanbul 2014, s. 190.

3 Fars coğrafyasında ortaya çıkan tasavvuf için kullanılan kavramdır. Temelde Ehli Sünnet'in tasavvuf anlayışından bir farkı yoktur. Fakat İran'daki kültürün etkisiyle bu ismi almıştır.

akaid konularını esas alan çalışmaların yönünü büyük oranda değiştirmiştir. Kısacası tasavvuf, esas itibarıyla dünya sevgisini terk etmeyi, fani zevk ve arzulardan uzaklaşmayı öngören bir zühd hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Fakat tasavvufun tarihsel süreçte toplumların geleneksel inançlarını, Türk, Hint ve Fars mistisizmini bir potada eritmesi, İslam'ın batını yorumlarının güçlenmesine sebep olmuştur.⁴

Bu kapsamda İslam öncesi İran coğrafyasında ortaya çıkan Mazdek ve Zerdüşt dininde görülen Şah'ın yarı tanrısal özellikleri, "evrensel hükümdar" ve "Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi" gibi sıfatlar, İslami dönemde başta Hz. Ali ve diğer bazı Ehlibeyt mensuplarını kutsal addetme biçiminde ortaya çıkmış, bu anlayış zamanla Velayeti Fakih ve Mehdi inancına yön vermiştir. Yani İran'ın dini ideolojisinin köklerinde kadim dinleriyle olan benzerlik yatmaktadır.⁵

Güneydoğu Asya toplumları, 12.-13. yüzyıllardan itibaren bölgeye gelen Müslüman tüccar, filozof ve alimlerin etkisiyle İslam'la tanışmış ve geleneksel inançlarını İslam dini içerisinde sürdürmüşlerdir. Bölge dinlerinin mistik ve Şamanist öğretilerle dolu olması, İslam'ın batını yorumlarını güçlendirmiş ve bu coğrafyada Şiiliğin yayılmasını kolaylaştırmıştır.

İslam inancı ve yerel inanışlar, Güneydoğu Asya sosyo-kültürel yapısının temelini oluşturmaktadır. Bu toplumlardaki İslam inancının şekillenmesinde ise geleneksel öğretiler (dogmalar), tasavvuf, mistisizm ve mehdilik gibi faktörler rol oynamaktadır. Bu bakımdan günümüzde, Güneydoğu Asya ülkelerinin dini-kültürel yapısında (İran) Fars ve Şii etkisinin incelenmesi önem arz etmektedir.

4 Vatandaş, a.g.e., s. 194.

5 Doğan Başaran, *İran Dış Politikasında İmparatorluk Vizyonu: Pers Yayılmacılığı*, Astana Yayınları, Ankara 2022, s. 39.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Bu çalışma, öncelikle Güneydoğu Asya dinlerinin batını boyutlarını ortaya koymayı ve daha sonra bunların İran'ın Şii mezhebiyle olan benzerliklerini ve karşılıklı etkileşimini araştırmayı hedeflemektedir. Güneydoğu Asya dinlerinin gizemci(ezoterik) özelliklerinin güçlü şekilde hissedilmesi, İslam'da batını bir mezhep olan Şiilikle yakından bağ kurmalarına, iç içe geçmelerine ve heterodoks bir İslam kültürü yaratmalarına neden olmuştur. Bunda, 12-13. yy. dan sonra İran'daki irfan kültürünü benimseyen filozof- alimlerin bölgeye yaptığı seyahatler ve İsmaili daîlerin tebliğ faaliyetleri de etkili olmuştur. Tarihsel süreçteki tasavvuf-irfan alimlerinin etkisini bir kenara bırakırsak, bölgedeki yerel dinlerin Şamanist-mistik-gizemci özellikleri, onların İslam'ın batını yönüne (Şiiliğe) ilgi duymalarına yol açmıştır.

1979 yılında kurulan İran İslam Cumhuriyeti ise tüm dünyada İslam Devrimi'ni gerçekleştirmek için harekete geçmiş⁶ ve özellikle eskatolojik⁷ dinlerin batını boyutlarını ve Mehdi-Mesih benzerliğini-benzeştirmesini kullanmaya çalışmıştır.⁸ Bu bakımdan İran, İslam Devrimi'ni tüm dünyaya ihraç edebilmek adına Sünni Dünya, Tasavvuf Dünyası, Hristiyan Dünyası ve Yahudi ve diğer dinlerin ezoterik (batını) ve eskatolojik özelliklerinden faydalanmaya başlamıştır. Bu bakımdan İran İslam Cumhuriyeti, neredeyse tüm dinlerde görülen ahir zaman kurtarıcılarını (Yahudilik ve Hristiyanlık'ta "Mesih", Hinduizm'de "Kalki", Budizm'de "Maitreya" ve İslam'da "Mehdi") Şiilerin beklediği 12. İmam Mehdi ile benzeştirmeye-özdeşleştirmeye çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle İran, bu dinlerin kurtarıcısının aslında Şiilerin Mehdisi olduğunu söyleyerek onları Caferi mezhebini kabul etmeye (din değiştirmeye) çağırılmaktadır. İran'ın tüm dünyadaki devrim ihracı politikaları bu bağlamda Mehdi siyaseti üzerinden yürümektedir.

6 Kadir Ertaç Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 266.

7 İnsanlığın nihai kaderi ve dünya tarihinin sonuyla ilgili olayları inceleyen teoloji dalıdır.

8 Mehmet Seyfettin Erol-İrem Bilgetürk, "Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 2020, s. 242.

Buradan hareketle çalışma, Güneydoğu Asya'daki dinlerin batını boyutlarını tarihsel ve geleneksel bir çizgiden bakarak ortaya koymayı, bu dinlerin ezoterik yönlerinin Şiiliğin Mehdi anlayışıyla olan benzerliğini ve İran'ın bu batını boyutları kendi devrim ihracı doğrultusunda nasıl kullandığını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada metodolojik olarak genelden özele gidilerek İslam'da batınlık ve İran'ın mistisizm anlayışına öncelik verilecek, daha sonra Güneydoğu Asya dinlerinin batını boyutları incelenecektir. Örnek vaka olarak İran'ın Bangladeş ve Endonezya'daki (Şii) Mehdi siyaseti incelenmiştir. Son bölümde ise Güneydoğu Asya'daki geleneksel-heterodoks inanışların Şiilikle ne kadar benzeştiğini kanıtlamak için örnekler sunulmuştur.

Bu makalenin en önemli yönü, ilahiyat, tarih, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler gibi disiplinlerden aynı anda yararlanmasıdır. Bu çalışma, esas itibarıyla tarihsel bir durum analizi veya uluslararası kültürel çalışmalar literatürüne katkı yapmayı amaçlamaktadır. Bunun dışında herhangi bir teorik varsayım veya kuramsal önermede bulunmayan çalışma, uluslararası ilişkiler disipliniinde yer edinme iddiası taşımamaktadır.

İSLAM'DA BATINILIK

Batınlık, İslamiyet'in kutsal kaynağı Kur'an Kerim'deki ayetlerin görünür (zahir) anlamlarının dışında, daha derinde görünmeyen (batını) gerçek anlamlarının olduğu inancını ifade etmektedir. Kuran'ın zahir sureti, dini çerçevede herkese hitap eden Şariat kurallarını akıllara getirirken, batın ise iç dokuyu ve derinliği ifade eden⁹ ve yalnızca irfani bilgi kaynaklarıyla açıklanabilen hakikatin bilgisini ifade etmektedir.

9 Nihat Uzun, "Tefsir Disiplini Açısından Batını ve İşari Yorumun İlmî Değeri", Mustafa Öztürk, der., *Kuran'ın Batını ve İşari Yorumu*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 206.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Şii inancının temelini oluşturan imamet inancına göre, Allah'tan Hz. Ali'ye bahşedilmiş olan batini bilgi (nass) birikimi onun ölümünden sonra erkek soyuna, yani İmamlara aktarılmıştır. Dolayısıyla bu anlamlar, ancak Allah'la ilişki kurabilen ve Hz. Ali'nin soyundan gelen masum İmamlar tarafından bilinebilir. On İki İmam Şiilerine göre dini yorumlama yetkisi, İmam Mehdi'nin velayetine göre fakihlere geçmiştir. Bu bakımdan İslam'ın mistik (gizemci) yönü olan Tasavvufi (Sûfi) akımlar ile Kuran'ı Kerim'in naslarını batini anlamlarla açıklayan Şiilik arasında yakın ilişki vardır. Buna geçmeden önce Sünni ve Şii mezheplerin içe yönelik (ezoterik) anlayışlarına bakmak gerekir.

Tarihsel süreçte Sünni ve Şii öğretilerin dinin yaşanması konusundaki içe yönelik ya da içsel tecrübe (ezoterik) anlayışlarında giderek ayrışma yaşanmaya başlamıştır. Bu kapsamda aynı köklere sahip olmasına rağmen İslam'ın Batini kaynaklarında, Ehli Sünnet alimleri ve Şii din adamları tarafından tasavvuf/irfan geleneği ayırımına gidilmeye başlanmıştır.

İslam'ın mistik yönü, kültürle özdeş bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve bu kapsamda Sünni tasavvufu ve Şii irfanı gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. İranlı yazar Seyyid Hüseyin Nasr'a göre: "İslam'ın Teşeyyü (Şii) dünyasındaki batini yorumu veya irfan anlayışı, Tesennün (Sünni) dünyasında tasavvuf adıyla şekillenmiştir."¹⁰ Zira "marifet" ile aynı kökenden gelen irfan kavramı, İran tasavvufunun; amelî boyutuna oranla nazari, akli, felsefi boyutunun daha etkin olduğunu simgelemektedir. Nitekim İran şairlerinde nazari/felsefi boyut daha belirgin bir şekilde görülmektedir.¹¹

10 Mustafa Altunkaya, "Bazı Şii Kaynaklarda Tasavvufun Yeri", *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(5), 2016, s. 185.

11 Altunkaya, a.g.e., s. 191.

İRAN'IN İSLAMİ MİSTİSİZM ANLAYIŞI

İran'daki Şii ulema, yüzyıllardır nakli ilimleri ve akaid konularını ihtiva eden kelâm eserlerini okutmuş ve Kur'an, Hadis ve icmayı esas alan fıkhi ilimlere yoğunlaşmıştır. Bu sebeple özellikle Şii ulema, İslam'ın temel akidelerine aykırı görülen mistisizme, irfani düşünceye ve Sufizme cephe almaya başlamıştır. Aynı gelişme, Osmanlı Devleti'ndeki medreselerde bu sefer Ehli Sünnet inancının yerleştirilmesi ve felsefi kaynakların reddedilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.¹²

İranlı filozofların dini-akaid konularla yakından ilgilenmesi ve her iki alanda da önemli eserler vermeleri, bu topraklarda öz anlamdaki tasavvufi düşünceden ayrı bir şekilde din ve kültürün bir arada filizlendiği İran irfani düşünce sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İran'daki Şii ulemanın; felsefi ilimleri, Ehli Sünnet alimlerine kıyasla daha kolay kabul etmesi, büyük oranda Şii öğretilerin kendi içerisinde "Kerbela mistisizmi" gibi ruhani ve ezoterik düşüncelere yer vermesinden kaynaklanmaktadır. Zira Henry Corbin'e göre, İran Şiiliği son derece imgesel ve ruhani özellikler taşımaktadır.¹³ İran'daki entelektüel çevreler de özellikle son yüzyılda Şiiliğin bu mistik ve mesiyani söylemlerine ağırlık vermeye başlamışlardır.

İrfani ilimlerin ve kuramsal mistisizmin Fars edebiyatı ve İran kültürüne olan etkileri, modern anlamdaki İran'ın ortaya çıkması için kullanışlı bir araç meydana getirmiştir.¹⁴ Diğer bir ifadeyle bu araç İran kimliğinin şekillendirilmenin de ötesinde, daha sonra İran'ın kültürel politikalarında da kullanılan başat aktör halini almıştır.

12 Şamil Öçal, *Kışladan Medreseye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 23.

13 Ali Mirsepassi, *Transnationalism in Iranian Political Thought: The Life and Times of Ahmad Fardid*, Cambridge University Press, New York 2017, s. 78.

14 Aynı yer.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Bu noktada İran'ın entelektüel çevrelerinde irfani düşünceye ve Sufizme olan bakış açısı, 20. yüzyılın başlarından itibaren ikiye ayrılmaya başlamıştır. Birincisi, İran'ın modernleşme çabalarını bilimsel ve pozitivist ideolojide arayanlar, entelektüel çevrelerdeki yaygın mistik anlayışı baltalamak için ellerinden geleni yapmıştır. Bu kesime göre irfan ve Sufizm; bilimsel ve rasyonalist (meşşai) düşüncenin düşmanı olarak görülmekte ve topluma ulaşmadan engellenmesi gerekmektedir. İkincisi, daha radikal ve devrimci nitelikteki çevreler ise mistisizmi İslami anlayışa ve İran kültürüne daha uygun bulmuşlardır.¹⁵

Bu doğrultuda 1979 İran İslam Devrimi'ne giden süreçte Devrim Lideri Ruhullah Humeyni'nin Velayeti Fakih Doktrini her ne kadar Kum uleması tarafından tepkiyle karşılanırsa da Kerbela mistisizmini ve "ezilen halk" söylemlerini etkili bir şekilde kullanması sebebiyle İran toplumunda karşılık bulabilmiştir. Şia öğretileriyle uyumlu olmasına rağmen geleneksel çizgiden ayrılan bu sezgisel-ezoterik düşünceler, İran İslam Devrimi'yle birlikte kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Bu noktadan sonra İran irfan kültürünü yansıtmayan ve daha çok Ehli Sünnet inançlarına atfedilen tarikatlar toplumdan dışlanmış; diğer taraftan İran-İslam anlayışının bir sentezi olan İran'ın "İslami mistisizm anlayışı (irfan kültürü)" yalnızca ülke içerisinde değil aynı zamanda tüm dünyada etkili bir argüman olarak kullanılmaya başlanmıştır.

SİYASAL MEHDİCİLİĞİN DOĞUŞU: İRAN'IN VELAYET-İ FAKİH DOKTRİNİ

Asrı Saadet dönemi sonrası Hz. Ali'nin halifeliğini kabul ettirmeyi ve Ehlibeyt'in öğretilerini yaygınlaştırmayı başaramayan Şii ulema, bunun ardından güçlü bir şekilde Mehdi'ye atıfta bulunmaya başlamıştır. Geleneksel Şii anlayışında; 12. İmam'ın bir gün Mehdi olarak geri

¹⁵ Mirsepassi, a.g.e., s. 79.

döneceğine ve dünyanın barışa ulaşmasında liderlik edeceğine inanılmakta, Mehdi'nin gelişinden önce dini yönetimin kurulması "kafirlik" olarak kabul edilmektedir. Fakat Kum'daki öğrenimi sırasında mistisizmle tanışan Humeyni, İslam'ın "batın" yönüne güçlü bir şekilde vurgu yapmaya başlamış, mükemmel insana ulaşmak için gerçeği arayan yolcunun son evrede tanrısal özellikleri kazanacağını ve böylelikle diğerlerinin de Allah'a ulaşmasına rehberlik edebileceğini savunmuştur.¹⁶ Böylelikle Velayet-i Fakih öğretisiyle "Siyasal Mehdciliğe" kapı aralayan İran İslam Cumhuriyeti, Mehdiye atfedilen "İslam devletini ve adaletini tüm dünyaya yayma görevini", devrim ihracı politikalarıyla üstlenmeye çalışmıştır.¹⁷ Böylece İran, İslam Medeniyeti'nin çekirdek ülkesi olmayı amaçlamıştır.¹⁸

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNDE MEHDİ-MESİH (KURTARICI) İNANÇLARI

Dünyanın sonu yaklaşırken kaos ve kanlı savaşların artacağı, beklenen bir kurtarıcının (Mesih) gelerek kötülükleri yok edeceği ve dünyada barış ve adaleti tesis edeceği inancı, neredeyse bütün ana din ve gelenekler tarafından paylaşılmaktadır. Hinduizm, Budizm, Yahudilik, Hristiyanlık, Zerdüştlük ve bazı İslam anlayışlarında Mesih veya seçilmiş bir kurtarıcı fikri mevcuttur.

HRİSTİYANLIK

Yahudilere ve Siyonizm'e olan ilginç bağlılıkları nedeniyle "Hristiyan Siyonistler" olarak da bilinen, Protestanlığın en radikal kolu olan Evanjelistler, dünyanın sonunu getirecek "Armageddon Savaşı"na kadar bu

16 Selin Çağlayan, *İran-Mehdi'yi Beklerken*, Cinius Yayınları, İstanbul 2012, s. 206.

17 Firas Elias-Mehmet Seyfettin Erol, "İslam Devrimi Sonrasında İran Dış Politikasının Ummu'l Kura Teorisinde Anaizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 2021, s. 362.

18 Doğan Başaran, "Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran'ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2017, s. 228.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

plana destek olacaklar ve Mesih'in yeryüzüne dönebilmesi için gerekli olan alametlerin tamamlanması için uğraşacaklardır. Diğer taraftan Evanjelistler, İran'ın sahte Mesih düşüncesini yaymasını engellemek için çaba sarf etmektedir. Evanjelizm, İslam ve İran düşmanlığının en güçlü hissedildiği, Hristiyanlığın radikal bir koludur. Bunun sebebi de Mesih'in gelmesi için gerekli olan şartlardan birinin vadedilmiş toprakların Yahudilerin eline geçmesidir. İşte Evanjelistlerin Siyonistlere olan bağlılıkları da buradan kaynaklanmaktadır.

İran'ın Şii Mehdi anlayışı konusunda Katolikler, Protestanlara göre nispeten daha ılımlıdır. İran'ın Mehdeviyet konferanslarına Katoliklerin yoğun olarak katılması,¹⁹ İran yönetimi ile Katolik Kilisesi arasında Mehdilik-Mesihlik konusunda, Protestanlarınkine benzer büyük bir çatışma veya düşmanlığın olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İran, Güneydoğu Asya'da Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Mehdilik-Mesihlik anlayışını bir yumuşak güç aracı olarak kullanmaktadır.

İSMAİLİLİK-NİZARİ İSMAİLİLİK-DAVUDİ BOHRALIK

İsmaililer kutsal metin ve dini emirlerde zahir ve batin şeklinde iki temel yapı olduğunu ve Kur'an'ı Kerim'in zahiri metinlerinin batini, yani gizli-içsel gerçekliğe işaret ettiğini kabul etmişlerdir. Böylelikle İsmaililer Kur'an'da bulunan, bu söz konusu değişmez hakikatleri ortaya çıkarmak için agnostik bir düşünce sistemi geliştirmişlerdir. İsmaililere göre; peygamberlerin halifeleri olan Evliya veya İmamlar ise her devirde tevil veya ezoterik yorum yoluyla vahiylerdeki gizli anlamları açıklamışlardır.

19 "Iran's Ahmedinejad Writes A Letter To Pope", *NBC News*, <https://nbcnews.to/3kNd103>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021); "Pope Calls For Peace in Letter To Ahmadinejad", *Times of Malta*, <https://www.timesofmalta.com/articles/view/20101112/world/pope-calls-for-peace-in-letter-to-ahmadinejad.335832>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

Onlara göre imam, dünyada maddi olarak (bedeniyle) varlığını sürdürmektedir. İlk imam Alî'den beri kesintisiz bir zincir içerisinde Kerim el-Hüseyin Şah (IV. Ağa Han) 49'uncu imamdır. İsmaililere göre, imamların ilki olan Hz. Alî asıl mehdidir, yani çağların sonunda adaletinin iktidarını yeryüzüne yayacak olandır. Kısacası Güney Asya'nın Hint ve alt kıtasında yoğun olarak yaşayan İsmailîler, her ne kadar hazır bir imamları olsa da mehdi anlayışını hiçbir zaman terk etmemişlerdir.²⁰

KADIYANILIK (AHMEDİLİK)

Hindistan'ın Pencap eyaletinde, 1880 yılında Mirza Gulam Ahmed Kadıyani tarafından kurulmuştur. Daha önce İsmailiye fırkasında olan Mirza Gulam Ahmed, önce müceddid daha sonra da Mehdi olduğunu iddia etmiştir. Bu sebeple İsmailî ve Bahaîlerden taraftar bulmuştur. En sonunda kendisinin gökten ineceği bildirilen İsa Mesih olduğunu ve yeni bir din getirdiğini söylemiştir.²¹ Mirza Gulam Ahmed, Hakikat-ul-Vahy kitabında şu ifadeleri kullanmıştır:²²

"Allah bu ümmet arasında İsa'dan daha üstün bir Mesih yarattı. O da benim. İsa şimdi sağ olsaydı, benim yaptıklarımı yapamazdı. Bende görülen mucizeler, onda görülmezdi. Allah beni peygamber olarak gönderdi. Bana üç yüz bin mucize verdi."

Kadıyaniler, kendilerini İslam dininin temsilcileri olarak tanıtmakta ve Kur'an-ı Kerim'i kutsal kabul etmektedir. Bugün çoğunlukla Hindistan ve Pakistan olmak üzere Afrika, Amerika ve İngiltere'nin de dahil olduğu 190 ülkede faaliyetlerini sürdüren Kadıyanilerin sayısının yaklaşık 5 milyon olduğu söylenmektedir. Kadıyaniliğin bugünkü temsilcisi Gulam Ahmed'in

20 Zahide Ay, "İsmailîler Konusunda Bir Tenkidin Cevabı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54(2), 2013, s. 259.

21 "Kadıyanilik (Ahmedilik)", *Dinimiz İslam*, <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=5193>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

22 Aynı yer.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

torunu olan Mirza Masrur Ahmed'tir. İnanışlarına göre Mirza Masrur Ahmed 5. halifedir ve Kadıyaniler onu "Mesih'in beşinci halifesi" şeklinde adlandırmaktadır.²³

HİNDUİZM VE BUDİZM

Hinduizm'de tanrının bedene bürünmesi (avatar) inancı, tanrı Vişnu'nun dini/ahlaki bozulmalar başladığı anda yeryüzüne inişini ve gerekli müdahaleleri yaparak evrendeki düzeni (dharma) yeniden tesis edişini ifade eder. Avatar inancına göre o, kötülüğün ve adaletsizliğin arttığı, dini yozlaşmanın en üst düzeye ulaştığı ahir zamanda tekrar bedenlenecek ve insanlığı bu felaketten kurtarıp Hindu inancını yeniden canlandıracaktır.²⁴ Bu anlamda Hinduizm'e göre Mehdi, Vişnu'nun onuncu ve son enkarnasyonu olarak dünyaya gelecek olan Kalki'dir.

Diğer dinlerde görüldüğü gibi Budizm'de de bir kurtarıcı inancı ve beklentisi vardır. Kurtarıcı, Ayita Metteyya'dır. (Maitreya) Buda inancıyla ilgili eskatolojik beklentiler, bir kurtarıcı tasavvuru içerisinde bir çeşit Budist mesihçiliğinin veya mehdiliğinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.²⁵ Budizm'deki kurtarıcı figürü Ayita, "arkadaş canlısı" ve "sevgi getiren" anlamına gelmektedir. Fakat Budizm'de "Armageddon" veya "Melhameyi Kübra" gibi son büyük savaş yaşanacağından bahsedilmemektedir. Bunun yerine "Dharma" denilen kozmik doğa yasalarının bozulmaya başlayacağı, bunu düzeltmek ve yasaları yeniden hayata geçirmek için son kurtarıcı Ayita'nın dünyaya döneceği vurgulanmaktadır.

23 "Kadıyanilik/Ahmedilik", *Dünya Dinleri*, https://www.dunyadinleri.com/tr-TR/dunya-dinleri/kadiyanilik/oku_kadiyanilik-ahmedilik, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

24 Cemil Kutlutürk, "Hinduizm'e Göre Tanrı Vişnu'nun Yeryüzünde Bedenlenmesinin (Avatara/Hulûl) Temel Nedenleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(55), 2015, s. 141.

25 Günay Tümer, "Budizm", *İslam Ansiklopedisi*, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=060357>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA'DA EZOTERİZME VE MEHDİLİĞE GİDEN YOL: İSLAM'IN YAYILIŞI VE ŞİİLİK

240 milyona yakın Müslümanın yaşadığı Güneydoğu Asya, 1,6 milyarlık İslam Dünyası'nın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Güneydoğu Asya'daki Müslümanların büyük kesimi Sünni mezhebinin Şafii koluna mensuptur. Endonezya, Malezya ve Brunei'de yaşayan Müslümanlar nüfusun çoğunluğunu oluştururken Bangladeş, Tayland, Filipinler ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde azınlığı oluşturmaktadırlar.

İslam'ın 12. yüzyılda Arap, İranlı ve Hintli Müslüman tüccarlar vasıtasıyla Güneydoğu Asya'ya yayıldığı tahmin edilmektedir. Bu tüccarlar; muhafazakâr düşüncelere sahip Müslümanlar tarafından pek uygun görülmeyen İslam'ın tasavvuf öğretilerini ve Sufi mistisizmini bölgede yaymaya başlamışlardır. Bir süre sonra hem hac ziyaretleri hem de Müslüman tüccarlar vasıtasıyla bölgede Arap, İran ve Hint yaşam tarzları ve kültür kalıpları yaygınlaşmıştır.

Genel anlamda Ehli Sünnet içerisinde yer alan Şafii mezhebi, Hindistan ve Bangladeş'ten başlamak üzere Singapur, Tayland (Patani) ve Filipinler (Moro) de dahil olmak üzere Malay İslam Dünyası'ndaki hâkim inançlardan biridir. Güneydoğu Asya'nın Müslümanlaşmasında Şafiiliğin ayrı bir önemi ve tarihsel boyutu vardır. Farslar 1501 yılında Safevi Hanedanlığı'nda On İki İmam Şiiliğini benimsemeden önce bu coğrafya (İran ya da Selçuklu), Şafiiliğin ilim merkezi halindeydi.

Benzer şekilde Güneydoğu Asya'daki Şii varlığı da 1979 İran İslam Devrimi'nin bir sonucu değildir. Bu anlamda bölgedeki Şiiliğin tarihsel bir boyutu bulunmakla birlikte özellikle Sufi mistisizmiyle yakından ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle tasavvuf kökenlidir. 19. yüzyıldan önce Güneydoğu Asya'da (özellikle Malay-Endonezya Dünyası'nda) hâkim olan İslam inancı daha çok mistik ve Şamanist bir eğilim taşımaktaydı ve insanlar Ehli

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Sünnet inancını benimsemiş gibi görünmelerine rağmen esasında Sufi gelenekleri ve Şîî öğretileri sergilemeye devam etmişlerdir. Fakat 1800'lü yılların başlarından itibaren Ortadoğu'da özellikle Mısır ve Arabistan'daki Sünni eğitim merkezlerine seyahat imkânlarının gelişmesi, Malay İslam Dünyası'ndaki Sufi kültürün parçası olan mistisizm ve Şamanizm gibi farklı öğretilerin (Heterodoks) giderek azalmasına yol açmıştır.

Nitekim, çoğunlukla Yemen'in Hadramut bölgesinden ve Hindistan'ın güney kesimlerinden Güneydoğu Asya'ya gelen tüccarların ve din adamlarının Şafii mezhebine mensup olmalarının yanı sıra büyük bir kesimi tasavvuf tarikatlarına mensuptu. Malay takımadalarında İslam genellikle klasik Fars Sufizmiyle açıklanabilecek evliyalık (fakihlik) kültürüyle dolu bir mistisizm çatısı altında yayılma imkânı bulmuştur. Bu eğilimler daha sonra yerel halkın inançlarıyla ve hatta İslam öncesi döneme ait Şamanist unsurlarla buluşmuştur. Fars tasavvufuyla birlikte Şîî öğretiler de Malay-Endonezya İslam Dünyası'na girmiştir.

Şiiliğin tasavvuf kültüründe daima önemli bir yeri olmuştur. Öyle ki bu gelenek, modern İran devletinin henüz olmadığı ve dolayısıyla da "Fars İslamı=Şiilik"²⁶ algısının henüz oluşmadığı 13. ve 14. yüzyıllara kadar götürülebilir. Şiiliğin Güneydoğu Asya'daki İslami düşünceye olan etkileri ise 16. yüzyılın başlarında Sumatra adasının kuzeyinde kurulan Açe Sultanlığı'na kadar uzanmaktadır. Günümüz Tayland topraklarında kurulan Ayutthaya Krallığı'nda On İki İmam Şiiliğine mensup Farsça konuşan topluluğun olduğu ve Güneydoğu Asya kültürüne önemli derecede etkilediği bilinmektedir.²⁷

26 Ahmet Nafiz Ünalmiş-Doğacan Başaran, "İran Dış Politikasında Yumuşak Güç Kullanım ve Kamu Diplomasisi: Ortadoğu Örneği", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 58.

27 Julispong Chularatana, "The Shi'ite Muslims In Thailand From Ayutthaya Period To The Present", *MANUSYA: Journal of Humanities*, Özel Sayı: 16, Saint Helena 2008, s. 38.

Hatta Tay ve Siyam dillerinde Farsçanın izlerine rastlanmaktadır. Ayutthaya Kralı Narai'nin günlük yemek ve elbiselerine kadar Pers kültüründen etkilendiği söylenmektedir.²⁸ 1767 yılında Ayutthaya Krallığı'nın yıkılmasıyla bölge Müslümanları arasındaki Şiiliğin ve Fars kültürünün egemenliği de sona ermiştir. Bununla birlikte, kökenleri İran'a uzanan ve Farsça konuşan bazı tüccarların torunları, 21. yüzyıla kadar tahta yakın konumda kalmaya devam etmiştir.²⁹

BANGLADEŞ'TE İSLAM İNANCI VE ŞİİLİK

160 milyon nüfusa sahip Bangladeş'in yaklaşık yüzde 90'lık bir kesimi yani 148 milyonu Müslümanlardan oluşmaktadır. Bangladeş Müslümanlarının büyük çoğunluğu Sünni olmakla birlikte Şiiler azınlığı temsil etmektedir. Diğer bir dini azınlık olan Ahmedi topluluğu, kendilerini Müslüman olarak tanımlamalarına rağmen toplum tarafından gayrimüslim olarak kabul edilmektedir. Bangladeş'teki tasavvuf ehilileri ve Sufi tarikatlar da şiddetli saldırılara maruz kalmaktadır. Bangladeş Müslümanları içerisinde Şiiler, Ahmediler ve Sufiler toplumda çeşitli baskılarla karşı karşıya kalmaktadırlar.³⁰ ³¹ Bangladeş'te büyük çoğunluğu Çeştiyye tarikatına mensup olan tasavvuf ehilileri, ülkedeki Müslüman nüfusun yüzde 26'sını oluşturmaktadır.³² Bangladeş'teki Şiilerin sayısı birkaç bin ila yüz bin arasında³³ değişmekle birlikte bazı kaynaklar Sufilerin önemli bir kesimini Şii olarak ele almaktadır. Bu sebeple birçok kaynakta Bangladeş'teki Şiilerin sayısı 10,8 milyon olarak gösterilmektedir.³⁴ Bu ise ülkedeki Müslüman nüfusun yaklaşık yüzde 7'lik dilimine tekabül etmektedir.

28 Christoph Marcinkowski, "Historical Dimensions of the Shi'a in Southeast Asia", *Middle East Institute*, http://www.mei.edu/content/historical-dimensions-shia-southeast-asia#_ftn1, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

29 Aynı yer.

30 Minority Rights Group International, *Under Threat: The Challenges Facing Religious Minorities in Bangladesh*, 2016, s. 7.

31 Bunun yanı sıra Hindular, Budistler, Hristiyanlar ve Bahailer Bangladeş'teki Sünni Müslümanlar tarafından baskılanan ve ayrımcılığa uğrayan diğer dini gruplardır.

32 "The World's Muslims: Unity and Diversity", *Pew Research Center*, <http://www.pewforum.org/2012/08/09/the-worlds-muslims-unity-and-diversity-executive-summary/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

33 United Kingdom Government Home Office, *Operational Guidance Note-Bangladesh*, September 2013, s. 25.

34 "World Shia Muslims Population", *Shia Numbers*, <http://shianumbers.com/shia-muslims-population.html>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Bangladeş'teki Şiilerin önemli bir kısmı Hindistan'daki Bihar Müslüman topluluğunun bir parçasıdır ve Hindistan sınırına yakın bölgelerde dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra Bangladeş'te 900 İranlının yaşadığı bildirilmekle³⁵ birlikte bu kişilerin İsna Aşeriye-On iki İmam Şiiliğini devam ettirip ettirmedikleri bilinmemektedir. Fakat Bangladeş'teki Şiiler çoğunlukla İsmaili koluna mensuptur. İsmaililer, İran'ın Caferi inancının temelini oluşturan İmam Cafer es Sadık'ın yerine, ondan sonra gelen İsmail bin Caferi'yi imam olarak kabul ederler. Bangladeş'teki İsmaililer, çoğunlukla Davudi Bohra (Davudi İsmailiği) koluna mensupturlar.

*"Bohra cemaatinin ibadetleri, diğer İsmailiye fırkaları veya İsna Aşeriye'ye göre bazı farklılıklar göstermektedir. Abdest Sünniler'de olduğu gibidir, beş vakit namaz ise cem edilerek üç vakitte kılınır. Cuma namazı ve hutbesi yoktur. Ramazan'da bir ay oruç tutmak, zekâtı mutlaka teslim etmek ve hac için Mekke'ye gitmek başlıca ibadetlerdendir."*³⁶

Bohra cemaatinin birçok Şii tasavvuf geleneğinde olduğu gibi genellikle kapalı bir topluluk olduğu ve yabancı mezheplerle evliliğe izin verilmediği bildirilmektedir.³⁷ Bunun yanı sıra Bangladeş'te İsmaili mezhebinin Nizari koluna mensup önemli sayıda Şii bulunmaktadır. Hatta Nizari Şiilerinin halen hayatta olan 49. İmamı IV. Ağa Han'ın dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Bangladeş'te de bir sosyal toplum ve kalkınma merkezi bulunmaktadır.³⁸

Nizariyye tarikatına göre imam fani bir insan olsa da onun bilinmeyen bir ilahi tabiatı vardır. Şiiliğin genel esaslarında olduğu gibi imam Allah'ın dininin tamamlayıcısıdır. Nizarilerin "cemaathane" adı verilen ibadethaneleri

35 "Persian in Bangladesh", *Joshua Project*, https://joshuaproject.net/people_groups/14371/BG, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

36 Mustafa Öz, "Bohra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6, 1992, s. 274.

37 Aynı yer.

38 "AKDN in Bangladesh", *Aga Khan Development Network*, <http://www.akdn.org/where-we-work/south-asia/bangladesh>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

mevcut olup burada “dua” adı verilen bir tür namaz eda edilmektedir. Sabah, öğle ve gece olmak üzere üç namaz vakti belirlenmiştir.³⁹ Nizari İsmailiği ile Fars Tasavvufu arasında yakın bir ilişki vardır. Lakin 1090-1256 tarihleri arasında Hasan Sabbah liderliğinde Fars topraklarında hüküm süren Nizari İsmaili Devleti ya da daha bilinen adıyla Alamut Devleti, o dönemde ayakta kalabilmek ve kendi mezheplerini yayabilmek adına Sufilik maskesini bir takiyye (gizlenme) aracı olarak kullanmıştır.⁴⁰

Bu uygulama İsmaililer tarafından daha sonra Orta Asya’da ve Hint alt kıtasında yaygın bir şekilde benimsenmiştir. Nizari cemaatinin Fars dilini kullanmasıyla birlikte benzer ezoterik öğretilere sahip ve Farsça konuşan Sufi tarikatların ilişkisi derinleşmiştir. Öyle ki bu yakın bağlar Nizari İsmaili İmamlarının Sufi müridleri ya da pirleri olarak görülmesine kadar varmıştır. İran’dan Afganistan’a ve Hint alt kıtasına yayılan Nizariler, Fars kültürüyle bezenmiş Sufi mistisizmini ve geleneklerini korumuş, bu kültürü dini törenlerinde kullanmaya devam etmişlerdir.⁴¹

Bazı düşünürlere göre, Bangladeş’deki tarikatlar ciddi ekonomik, sektörel ve toplum için sorun teşkil eden örgüt haline gelmiştir. Bu tarikatlar din üzerinden ticaret yapan bir sektör haline gelmiştir.⁴² Bangladeş’te çok sayıda tasavvuf tarikatı bulunmakta, bunların büyük bir kesiminin Şiilikle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, Bangladeş’teki Şiiilerin sayısının yüz bine kadar ulaştığı bildirilmektedir. Fakat Sufi tarikatların müridlik, dervişlik veya evliyalık geleneklerinin Fars tasavvuf kültürü ve fakihlik anlayışıyla yakın ve dolaylı bir ilişkili içerisinde

39 “Nizariyye (İsmaili Nizari) Tarikatı”, *Dünya Dinleri*, http://www.dunyadinleri.com/dunya-dinleri/islam-dini-tarikatlari/oku_nizariyye-ismaili-nizari-tarikati, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

40 “Nizari Ismailism And Persian Sufism Developed A Close Association During The Post-Alamut Period”, *Ismail Mail*, <https://ismailmail.wordpress.com/2015/09/08/nizari-ismailism-and-persian-sufism-developed-a-close-association-during-the-post-alamut-period/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

41 Aynı yer.

42 “Prof. Dr. Bardakoğlu: Tarikatlar Sektör Haline Geldi”, *Maturuidi Yesevi Otağı*, <http://www.maturidiyeseviotagi.com/prof-dr-bardakoglu-tarikatlar-sektor-haline-geldi/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

olması nedeniyle Şiilerin Bangladeş'teki nüfus ve etkinliğinin daha geniş olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Bangladeş'te Şiilerin belirli bir kısmının takiyye yaparak Sufi tarikatlar içerisinde varlıklarını sürdürmeye çalıştıkları yorumu yapılabilir.

ENDONEZYA'DAKİ İSLAM İNANCI VE ŞİİLİK

225 milyon Müslümana ev sahipliği yapan Endonezya, dünyanın en büyük Müslüman nüfusa sahip ülkesi konumundadır. Ülkedeki Müslümanların toplam nüfusa oranı yüzde 87'dir. Aynı zamanda dünyadaki Müslüman nüfusun yüzde 13'ünü oluşturmaktadırlar. Endonezyalı Müslümanların büyük bir çoğunluğu Ehli-i Sünnet içerisindeki Şafilik mezhebine mensuptur. Müslümanlar içerisinde en büyük mezhebi azınlığı oluşturan Şiilerin sayısı 1 ila 1,2 milyonu bulmaktadır.⁴³ Bunun dışında Endonezya'da sayıları 50 bin ila 400 bin arasında değişen Ahmedi topluluk da yaşamaktadır.⁴⁴

Güney Asya'daki erken dönem Şiilik inancının, İslam'ın yeni filizlendiği yedinci yüzyılda Kamboçya ve Vietnam çevresindeki Malay azınlık olan Çamlar arasında yayıldığı düşünülmektedir. Yemen'in Hadramut bölgesinden gelen Arap tüccarların⁴⁵ Güneydoğu Asya'da Hz. Hüseyin'i anma (Kerbela) törenleri gibi Şiiliğin erken dönem öğretilerini yaydığı belirtilmektedir.⁴⁶ Güneydoğu Asya'daki bu dini çeşitlilik daha sonra alimler tarafından "ilkel-Şiilik" veya "[Hz.] Ali Sevdalıları" olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bazı Endonezyalı Araplar; Ortadoğu, İran, Güney Asya ve Endonezya'nın Sumatra ve Cava adaları arasındaki tarihi bağları, Şiilerin 6. İmamı Cafer es Sadık'ın dördüncü kuşak torunu olan Ahmed ibn-i İsa el

43 Muhammad Haji, "The Shi'a Muslims of Indonesia", *The Centre for Academic Shi'a Studies-CASS*, August 2013, s. 9.

44 "Menteri Agama Bantah Jumlah Anggota Ahmadiyah Capai 400 Ribu", *Republika*, <http://www.republika.co.id/berita/breaking-news/nasional/11/02/10/163354-menteri-agama-bantah-jumlah-anggota->, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

45 Arap tüccarların çoğu Sünniliğin Şafi koluna mensup olsa da içerilerinde ufak bir azınlığın Şii olduğu belirtilmektedir.

46 Yemen Şiiliği hakkında detaylı bilgi için bkz. Cenk Tamer-Mehmet Seyfettin Erol, "Yemen'de İran Kimliğinin İnşası: Mehdilik Üzerinden Bir Tartışma", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 2020, s. 11-42.

Muhacir'in Basra'dan Yemen'deki Hadramut'a ve oradan doğuya yolculuk ederek Cava'ya ulaşmasına kadar dayandırmaktadır.⁴⁷ Endonezya'ya gelen bu göçmenler, daha sonra Cavalı ve Sumatralı insanlarla evlenmişler ve kendi Şiilik inançlarını yerel dini uygulamalarla harmanlamışlardır. Böylelikle öz anlamdaki Şiilik inancını kaybetmeye başlamıştır. Bu bağlamda Cava'da yaşayan köylüler kendilerini Müslüman olarak tanımlamasına rağmen, esasında Hint ve animist inançları barındıran yerel kültürlerini İslami öğretilerle birleştirmişlerdir.⁴⁸ Fakat Cava'daki Müslümanlar, Hz. Peygamberin soyundan geldiklerine (Ehlibeyte) inanmaya devam etmişlerdir. Böylece bölgede güçlü bir Ehlibeyt inancının oluşmasına zemin teşkil etmişlerdir. Bugün Endonezya'nın Cirebon, Yogyakarta ve Sumenep kentlerindeki kraliyet ailelerinin soylarını Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e kadar dayandırdıklarından bahsedilmektedir. "Hz. Ali ya da Ehlibeyt Sevdalılarının" izleri günümüz Güneydoğu Asya'sında kolayca görülebilmektedir. Ancak bu heterodoks gelenek, içtihat ve öğretiler bağlamında Şiilik mezhebinden oldukça farklılık arz etmektedir.

Diğer taraftan Doğu Hint Okyanusu bölgesindeki İslam tarihi ve Şiilik inancı dikkate alındığında konuşma dilinin oynadığı rol belirgin bir hal almaktadır. Moğol istilası öncesi (12. ve 13. yüzyıllarda) Pers ve Orta Asya topraklarındaki Farsça, mistik ve Şamanist eğilimli Orta Asya, Hint alt kıtası ve Malay-Endonezya takımadalarında kolay bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Moğol istilasının yanı sıra Türklerin baskın kültürel özelliklerinin Pers topraklarında hâkim olmaya başlamasıyla Hindistan ve Güneydoğu Asya'daki bu mistik İslam inancı daha da güçlenmeye başlamıştır.⁴⁹ Endonezya'daki İslam mirası genel olarak iki ana eğilim göstermektedir: birincisi şeriat dışı geleneklere ve soydan gelen ananelere bağlılık gösteren yerel İslam (Abangan) inancı ve ikincisi Ortodoks İslam'a sıkı bir şekilde bağlı kentlilerin İslam (Santri) inancı.⁵⁰

47 Chiara Formichi, "Lovers of the Ahl al-Bayt", *Inside Indonesia*, <http://www.insideindonesia.org/lovers-of-the-ahl-al-bayt-2>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

48 Malise Ruthven-Azim Nanji, *Historical Atlas of Islam*, Harvard University Press, USA 2004, s. 107.

49 Marcinkowski, a.g.e.

50 Ruthven-Nanji, a.g.e., s. 107.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

ENDONEZYA ŞİİLERİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU VE İRAN'IN FAALİYETLERİ

Endonezya Şiiilerinin, 1979 İnan İslam Devrimi'nden oldukça fazla etkilendiği ve bu durumun Şii nüfusun artışına katkıda bulunduğu ileri sürülmüştür. Bugün Endonezya'da faaliyet gösteren Şii vakıf ve örgütlenmeler şunlardır:

	Kurum/Vakıf	Bilgiler
1.	Fatıma Vakfı	Başkent Cakarta'da olduğu belirtilmektedir. Günümüzde fazla aktif olmadığı düşünölmektedir.
2.	Al- Javad (El- Cevad) Vakfı	Uzun yıllar önce İran'ın yardımlarıyla kurulmuştur. Günümüzde fazla aktif olmadığı düşünölmektedir. Merkezleri Cakarta ve Batı Cava'dadır.
3.	Endonezya İkatan Ehlıbeyt Cemaati (IJABI)	Endonezya'daki en köklü Şii yapılanmadır. 2000 yılında yasal statüye kavuşmuş ulusal bir kuruluştur. İJABI, Güney Sumatra, Batı Cava ve Güney Sulawesi dahil olmak üzere 14 bölgede, 48 şehirde ve 25 kasabada şubeleri vardır. ⁵¹ Bu kuruluş, Endonezya Ehlıbeyt Öğrencileri Derneđi, Hukuk ve İnsan Hakları Komisyonu ve Ehlıbeyt Kadınları gibi özerk yapılanmalar teşkil etmiştir. Ayrıca din eğitimi, kariyer gelişimi ve gençler için seminerler düzenlemektedirler.
4.	Cakarta İslam Kültür Merkezi	İran Büyökelçiliđi tarafından desteklenen ⁵² bu merkezin faaliyetlerine Endonezyalı Şii Müslömanlar aktif olarak katılmaktadır. İran bağlantılı vakıflar, burada dini eğitim ve diğer tebliğ faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedir. ⁵³
5.	Darut Taqrib Jepera	Merkez Cava bölgesinin kuzeyinde yer alan Jepera kentinde kurulmuştur. İslam Kültür Merkezi'yle yakın işbirliği yapmaktadır. İranlı din adamlarının önemli uğrak yerlerinden birisidir. ⁵⁴

51 Haji, a.g.e., s. 9.

52 "Breaking Fast With Jakarta's Shia Muslims", *Vice*, https://www.vice.com/en_id/article/kzqggw/breaking-fast-with-jakartas-shia-muslims, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

53 "Quran Teacher Training Course Underway in Jakarta, Indonesia", *Abna 24*, http://en.abna24.com/news/east-asia/quran-teacher-training-course-underway-in-jakarta-indonesia_870896.html, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

54 "Kala Ulama Iran Mendedah Halal Bihalal ala Indonesia", *Darut Taqrib*, <http://www.darut-taqrib.org/berita/2016/08/16/kala-ulama-iran-mendedah-halal-bihalal-ala-indonesia/>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

Günümüzde Endonezya'daki heterodoks inançlar, İran'daki geleneksel On iki İmam Şiiliğiyle yakınlık arz etmektedir. Bu durum İran'ın buradaki Şii (Mehdi) siyasetini kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Nitekim Şiiliğin temel unsurlarından olan, Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere bağlılıklarına vurgu yapan "Ehlibeyt sevgisi", yüzyıllar boyu Endonezya takımadalarının kültürel ve dini karakteristiğinin bir parçasını oluşturmuştur. Zamanla bu karakteristik özellikler Sünni öğretilerin içerisine çekilmiştir. Fakat son on yılda Endonezya Şiileri; okullar, camiler ve sivil toplum örgütleri kurarak kendilerini ayrı bir dini grup olarak yeniden tanımlamaya ve Sünni okullardan daha keskin bir şekilde ayrışmaya başlamışlardır.

İran İslam Devrimi'nin Endonezya Müslümanları üzerindeki daha kalıcı etkisi, İslami eserlerin tercüme edilmesi (neşriyat çalışmaları), Kum havzalarındaki dini eğitimler ve fakih ihracı üzerinde olmuştur. 20. yüzyılın başlarında Kahire'deki el-Ezher'in oynadığı rolü 1979 İslam Devrimi sonrası İran oynamaya başlamıştır. Bu kapsamda Tahran, Caferilik mezhebi ve Velayet-i Fakih öğretisini esas alan eserlerin neşredilmesi ve öğrencilere Kum havzasında eğitimler verilmesi gibi faaliyetlere yoğunlaşmıştır. Her yıl Cakarta, Sumatra ve Makassar'dan yüzün üzerinde öğrenci, dini eğitim almak üzere tam burslu olarak Kum'a gitmekte ve bundan birkaç yıl sonra bu öğrenciler Şii imamlar olarak ülkeye geri dönmektedirler.⁵⁵

İran'ın Batı'ya meydan okuması son dönemlerde Endonezyalı Müslümanlar arasında ilgi uyandıran bir fenomen halini almaktadır. Çoğunlukla Sünni olmalarına rağmen Fars etkisindeki mistik gelenekleri sebebiyle Şiiliğe yatkınlık arz eden Endonezyalılar, İran'ın faaliyetleri sonucunda Caferi inancını benimsemeye başlamışlardır. Endonezyalı Müslümanlar arasında 12.-13. yüzyıllara kadar uzanan ve yerel geleneklerle harmanlanarak bir ritüel veya bir tören olarak kutlanmaya başlanan "Ehlibeyt Sevgisi", İslam Devrimi sonrası İran tarafından güçlü

55 Formichi, a.g.m.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

ve sistematik bir şekilde kullanılmış ve Tahran'ın bölgedeki önemli bir nüfuz aracına dönüşmüştür. Fakat Endonezya'daki dini bağlılığın ve İran'ın güçlü siyasi mesajıyla bu şekilde birleşmesi, dinlerini antik törenlerle bağdaştıran kimseler (Abangan) ile Ortodoks İslam inancına bağlı olanlar (Santri) arasındaki boşluğu daha da derinleştirmektedir.⁵⁶

Endonezya'daki Şii öğretilerin ve ritüellerin yeniden canlanmasına yol açan başlıca unsurlar dini okullar ve vakıflardır. Bu okullar felsefe, mantık ve tarih derslerinin yanı sıra Şii ve Sünni fıkıh ilmini öğretmekte ve bilhassa Şii öğretilere ağırlık vermektedir. Böylece farklı İslam mezheplerinden öğrencilerin katılmasını sağlamaktadırlar. Takımadalar boyunca dağılmış olan bu merkezlerin çoğu birbirleriyle bağlantılı olmakla birlikte, müfredatları İran'ın dini seminer modeline uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Bu sayede İran, Endonezya'da dini eğitim veren Pesantren adındaki medreseleri ve diğer eğitim-kültür merkezlerini de etkilemektedir.

Bu medreselerinden (Pesantren) kaç tanesinin Şiilikten etkilendiğini belirlemek zordur. Endonezya İkatan Ehlîbeyt Cemaati (IJABI), bu vakıfların çatı yapılanması görevini üstlenmeye çalışsa da bunu tam anlamıyla başaramamıştır. Fakat IJABI'nin etkinliklerine katılan cemaat üyeleri ve diğer Endonezyalı Şiiler, genellikle yerel gelenekleri ve mistik inanışları ön plana çıkartan İslam düşüncesine odaklanmakta ve bu özellikleriyle fıkıh merkezli medrese (Pesantren) eğitiminden ve İran bağlantılı eğitim merkezlerinden farklılaşmakta veya uzaklaşmaktadırlar. Fakat bu IJABI'nin içtihadın rolünü önemsemediği veya İran'ı fıkıh ilmi açısından önemli bir merkez olarak görmediği anlamına gelmemektedir. IJABI liderleri, yabancı dini modelleri esas almak yerine, daha çok yerel geleneklere ve mistik inanışlara bağlılık örneği göstermektedir. Nihayetinde Endonezya'da kültürel aidiyet dini referanslardan daha güçlüdür.

⁵⁶ Aynı yer.

Son dönemde dini hoşgörünün nispeten⁵⁷ hâkim olmaya başladığı Endonezya'da Şiiler giderek toplumda kendilerine yer bulmaya ve ana akım (Ehli Sünnet) dini kurumlar tarafından yavaş yavaş kabul görmeye başlamaktadır. Örneğin Bandung'daki İslami Dava Merkezi'nde Doğu Cava Valisi'nin izniyle Hz. Hüseyin'i anma (Aşure) töreni düzenlendiği belirtilmektedir.⁵⁸ Aslında Şiiler kendi içerisinde oldukça parçalanmış ve pek çok kimliğe bölünmüş durumdadır. Bu sebeple Şiiler, Sünnilere veya ümmetin geri kalanına karşı olmaktan çok kendi farklılıklarıyla ilgilenmektedirler.

Diğer taraftan İran'ın ülkenin bazı kesimlerinde Şii öğretisi ve ilahiyat eğitimi konusunda güçlü bir etkisi vardır. Ehlibeyt sevgisine sahip Endonezyalı Şiiler, İran'ın (Ehlibeyt) politikaları sebebiyle radikal bir Şii-Sünni yakınlaşmasına konu olmaktadır. Diğer bir ifadeyle İran, bu okullar vasıtasıyla Sünnileri ve Şiileri birleştirme adı (takribi mezhahib) altında tüm Müslümanları Şii inancı altında toplamayı hedeflemektedir. Sünni ve Şii fıkıh ilmini eş zamanlı vermekle birlikte esasında Şii öğretileri empoze eden bu okul ve medreseler, bütün Müslümanlara açıktır ve burada farklı dini geleneklere saygı duyulduğu anlatılmaktadır. Bu sebeptir ki Şiilik ülkede yavaş yavaş kabul görmeye ve yayılmaya başlamaktadır.

ENDONEZYA'DA ŞİİLİK VE İRAN CAFERİLİĞİ: BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Endonezya'nın Bengkulu bölgesindeki Pariaman şehrinde Muharrem ayının 1'i ile 10'u arasında Hz. Hüseyin'i anma töreni olarak da bilinen fakat günümüzde yerel kültürle karıştığı için bir kutlamaya dönüşen Tabuik (Tabut) festivali düzenlenmektedir. Tabut festivalinde İslam dininin

57 2011 sonrası süreçte Ortadoğu'da DEAŞ terörünün ve diğer radikal İslamcı grupların güç kazanmaya başlamasıyla Güneydoğu Asya'da mezhepsel gerginlik artmıştır. Bölgede yeni radikal-selefi gruplar türese de DEAŞ'ın bitmesiyle bu trend sona ermeye yaklaşmıştır. Fakat halen bölgede mezhebi azınlıklara yönelik saldırıların devam ettiği söylenebilir.

58 Formichi, a.g.m.; *Islamic Dawah Center*, www.islamicdawahcenter.org, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Peygamberi Hz. Muhammed'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şehit edilişleri anılmaktadır. Fakat törende Kerbelâ'yla ilgisi olmayan Hz. Peygamberi göklere çıkararak Burak atı, Hz. Hüseyin'in beyaz atını temsil etmektedir. Atın önünde bir kadının kafası ve üzerinde bir tabut bulunmaktadır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i tasvir eden iki tabut, tamburlarla ve davullarla çalınan müzik eşliğinde şehir boyunca taşınmakta ve günbatımından önce denize bırakılmaktadır.⁵⁹ Tabut töreninin, bir İngiliz firması için Bengkulu'ya getirilen Iraklı Şii işçiler tarafından yayıldığı ve ilk Tabut töreninin 1685 yılında Senggolo İmamı Şeyh Burhanuddin tarafından gerçekleştirildiğine inanılmaktadır.⁶⁰

Görsel 1: Tabuik (Tabut) Festivali⁶¹

İran'ın Endonezya Büyükelçisi, Muharrem ayı vesilesiyle Bengkulu'daki İslam Çalışmaları Enstitüsü'nü ziyaret etmiş ve burada Tabut töreniyle ilgili şunları söylemiştir:⁶²

"Sumatra'daki kültürel çeşitliliğin farkına vardım. Ancak Tabut töreni [bizimkine] çok benzer. Hepimiz şehitlerimizi anıyoruz, ancak bunu farklı şekillerde yapıyoruz. Öz hala aynıdır. Hz. Hüseyin'i anmaktır, fakat bu yerel geleneklerle birleşmiştir."

59 "Tabut-A Cultural Festival", *Virtual Adrian*, <http://virtualadrian.blogspot.com.tr/2013/05/tabut-cultural-festival.html>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

60 Aynı yer.

61 "Tabuik Piaman", *UNWTO*, <http://wtd.unwto.org/photo-competitor/2012-07-29/tabuik-piaman>, (Erişim Tarihi: 12.10.2021).

62 Chiara Formichi, "The Shadow of the Ayatollah", *Inside Indonesia*, <http://www.insideindonesia.org/the-shadow-of-the-ayatollah>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

Bu ziyaret sırasında İran Büyükelçisi'ne Cakarta İslam Kültür Merkezi Lideri (din adamı) ve İranlı bir tiyatro ekibi eşlik etmiş ve bu grup Tabut töreninin İran'daki örneği olan Taziye törenini sergilemişlerdir. Bu gösteride, Farsça şiirler eşliğinde Hz. Hüseyin'in şehit edilişi canlandırılmıştır. Dahası, Kum havzasında eğitim almış Endonezyalı alimler bu töreni eş zamanlı olarak izleyicilere (çevirerek ve açıklayarak) aktarmışlardır.⁶³ Bu etkinliğin amacı şüphesiz Tabut töreninin aslını Endonezyalı Şiilere aktarmak ve İran'ın kültürünü yaymak olmuştur.

İran, Endonezya'daki Şii kimliğini şekillendirmede uzun yıllardır önemli bir rol oynamaktadır. Endonezya'da Kum havzasında eğitim almış alimlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bunun yanı sıra İran'ın devlet üniversitelerinde Fars dili ve edebiyatı, İslam tarihi, fıkıh ve siyaset eğitimi alan öğrencilerin sayısı giderek artmaktadır. Böylelikle İran'ın Caferi mezhebi, Endonezya takımadasında yayılma imkânı bulmaktadır. İran'ın Endonezya'da dini referanslardan çok bir kültür değeri taşıyan Tabut törenlerini kendi inançları (Caferi mezhebi) doğrultusunda değiştirmeye ve dönüştürmeye çalıştığı söylenebilir.

GÜNEYDOĞU ASYA'DA MİSTİSİZM VE SUFİLİĞİN MEHDİLİK DÜŞÜNCESİNE ETKİLERİ

Arap ve Fars tüccarlardan önce Güneydoğu Asya'da hâkim olan İslam inancı, daha çok Şamanist bir eğilim taşımakta ve mistisizmin etkileri güçlü bir şekilde hissedilmekteydi. Bu durum İslam'ın tasavvuf geleneğiyle Hint alt kıtasındaki mistisizm öğretilerinin harmanlanmasına yol açmıştır. İslam'ın batını yönüne güçlü bir vurgu yapan, mutluluğun kaynağını Allah'a ulaşmakta ve "O'nunla bir olmakta" arayan tasavvuf düşüncesi, halihazırda arınma düşüncesinin hâkim olduğu, doğaüstü yasalara ve ezoterik düşüncelere yoğun bir şekilde yer veren Hinduizm ve Budizm

63 Formichi, a.g.m.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

gibi inanışların bulunduğu, ayrıca Kadıyanilik (Ahmedilik) ve İsmaililik gibi mehdilik düşüncesine güçlü bir vurgu yapan mezheplerin geniş hakimiyet kurduğu Güneydoğu Asya’da kolay bir şekilde yayılma imkânı bulmuştur.

Güneydoğu Asya’daki İslam tasavvuf tarikatları, Ehlibeyt sevgisi ve Hz. Hüseyin’i anma (Kerbela) törenleri gibi Şiiliğin erken dönem öğretilerinin yayılmasında etkili olmuşlardır. Güneydoğu Asya’daki bu dini çeşitlilik daha sonra alimler tarafından “İlkel-Şiilik” veya “Hz. Ali sevdalıları” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Daha sonra bu gruplar, kendi Şiilik inançlarını yerel dini uygulamalarla harmanlamışlar ve böylelikle öz anlamdaki (Ortodoks) Şiilik inancını kaybetmeye başlamışlar; böylelikle batını yönleri ağır basan heterodoks bir Şii gelenek bölgede kök salmaya başlamıştır. Böylelikle çoğu zaman Sufizm içerisinde kendisine yer bulan ezoterik yaklaşımlar ve sapkın inanışlar; Hinduizm-Budizm mistisizmi ve Mesihçi Hristiyan öğretileri arasında yayılma imkânı bulmuştur. Bu bağlamda radikal anlamdaki Şii ritüelleri, giderek bölgedeki yerel inanışlarla iç içe geçmeye başlamıştır.

Görsel 2: Filipinler’deki Hristiyanların Kendini Kırbaçlama Ritüeli⁶⁴

64 “Similarity Between Shia Rituals and Christian Rituals”, *İslami Creed*, <https://islamicreed.wordpress.com/deviant-cults/shiites/the-similarity-between-shia-rituals-and-christian-rituals/>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

Görsel 3: Hindistan'daki Şiilerin Aşure Matemi⁶⁵

GÜNEYDOĞU ASYA'DA ŞİİLİĞİN VE HRİSTİYANLIĞIN BATINI BOYUTLARI

- Radikal Şiilerin Aşure matemlerinde kendini kırbaçlaması ve Hristiyanlıktaki İsa Mesih'in çarmıha gerilmesi olayını yad etmek için yapılan kırbaçlama törenleri.
- Şiilerin Aşure matem törenlerindeki bando ritüeli ile Hristiyanların kutsal haftadaki bando töreni.
- Hristiyanların, Hz. İsa'nın cenazesini taşıma töreni ile Şiilerin Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini ifade eden Tabut matemleri.
- Hristiyanların Haç taşıma törenleri ile Şiilerin Aşure matemlerinde taşıdıkları Hz. Hüseyin'i yas anıtı.

⁶⁵ "Muharram Matam in taragarh Ajmer (Taragarh'daki Aşure Matemi)", Youtube, https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=LuMI-3L_veg, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

- Hristiyanların Hz. İsa'nın çarmıha gerilişini canlandırma seremonisi ile Şiiilerin Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini canlandırma törenleri.⁶⁶

SONUÇ

Güneydoğu Asya'daki yerel mistik inanışlar, Hint alt kıtasındaki İslami tasavvuf tarikatlarının içsel yönelişleri, İsmaili Şiiilerinin Sindh bölgesindeki tabut matemleri ve Filipinler'de kök salan radikal Hristiyan ritüeller; bölgede din ve kültürün harmanlanarak bir mozaik haline geldiğini, geleneksel din anlayışları yerine mistisizm ve batını öğretilerle dolu heterodoks bir kültürün geliştiğini ve bu olgunun "beklenen kurtarıcı", yani "mesih/mehdi inancı"nın ortak paydasında buluştuğunu göstermektedir.

Güneydoğu Asya'daki dinlerin batini boyutları incelendiğinde, tasavvuf, mistisizm ve mehdiliğin meydana getirdiği dini-kültürel bir harmoniden söz etmek mümkündür. İslam'ın tasavvufi-irfanî yönü, Güneydoğu Asya'daki diğer dinlerin ve yerel inanışların ezoterik karakterleriyle birleşmiştir. Bu durum, bölgedeki dinlerin batını boyutlarının dönüşmesine, yegâne bir kültür halini almasına ve gelişip büyümesine katkıda bulunmuştur. Bu anlamda özellikle İslam'daki Mehdi/Mesih inancı, Güneydoğu Asya'daki diğer dinlerdeki beklenen kurtarıcı inancıyla etkileşim haline girmiştir. Bu bakımdan Güneydoğu Asya'daki dinlerin batını karakterlerinin ağır basması, İran'ın bölgeye yumuşak güç anlamında nüfuz edebilmesini kolaylaştırmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti, dünyadaki birçok inanışta görülen beklenen kurtarıcı inancını, Şii mezhebindeki "12. İmam" yani "Kayıp İmam Mehdi" ile ilişkilendirmekte ve böylece dünya dinleriyle etkileşim kurmaya çabalamaktadır. Bu bağlamda İran, Güneydoğu Asya'da Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı Filipinler ve Papua Yeni Gine'de İsa/Mesih

⁶⁶ "Every Shi'a Must Watch This-Muharram Is Christian Ritual", Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=7JBkrUhmYVY>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERĐİSİ

anlayışını, Sufi tarikatların ve geleneksel Şii ritüellerin yaygınlaőtıđı Malay takımadalarında Kerbela simgesini, İsmaililik ve Kadıyanilik gibi güçlü batını özelliklere sahip mezheplerin varlık gösterdiği Hint ve alt kıtasında Mehdi düşüncesini bir yumuşak güç aracı olarak kullandığı ileri sürülebilir.

■ Cenk TAMER

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

KAYNAKÇA

“AKDN in Bangladesh”, *Aga Khan Development Network*, <http://www.akdn.org/where-we-work/south-asia/bangladesh>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“Breaking Fast With Jakarta’s Shia Muslims”, *Vice*, https://www.vice.com/en_id/article/kzqggw/breaking-fast-with-jakartas-shia-muslims, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

“Every Shi’a Must Watch This-Muharram Is Christian Ritual”, *Youtube*, <https://www.youtube.com/watch?v=7JBkrUhMYVY>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Iran’s Ahmedinejad Writes A Letter to Pope”, *NBC News*, <https://nbcnews.to/3kNd103>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Kadiyanilik (Ahmedilik)”, *Dinimiz İslam*, <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=5193>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Kadiyanilik/Ahmedilik”, *Dünya Dinleri*, https://www.dunyadinleri.com/tr-TR/dunya-dinleri/kadiyanilik/oku_kadiyanilik-ahmedilik, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Kala Ulama Iran Mendedah Halal Bihalal ala Indonesia”, *Darut Taqrib*, <http://www.darut-taqrib.org/berita/2016/08/16/kala-ulama-iran-mendedah-halal-bihalal-ala-indonesia/>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

“Menteri Agama Bantah Jumlah Anggota Ahmadiyah Capai 400 Ribu”, *Republika*, <http://www.republika.co.id/berita/breaking-news/nasional/11/02/10/163354-menteri-agama-bantah-jumlah-anggota->, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

“Muharram Matam in Taragarh Ajmer (Taragarh’daki Aşure Matemi)”, *Youtube*, https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=LuMI-3l_veg, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Nizari Ismailism And Persian Sufism Developed A Close Association During The Post-Alamut Period”, *Ismail Mail*, <https://ismailimail.wordpress.com/2015/09/08/nizari-ismailism-and-persian-sufism-developed-a-close-association-during-the-post-alamut-period/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“Nizariyye (İsmaili Nizari) Tarikatı”, *Dünya Dinleri*, http://www.dunyadinleri.com/dunya-dinleri/islam-dini-tarikatlari/oku_nizariyye-ismaili-nizari-tarikati, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“Persian in Bangladesh”, *Joshua Project*, https://joshuaproject.net/people_groups/14371/BG, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“Pope Calls for Peace in Letter to Ahmadinejad”, *Times of Malta*, <https://www.timesofmalta.com/articles/view/20101112/world/pope-calls-for-peace-in-letter-to-ahmadinejad.335832>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Prof. Dr. Bardakoğlu: Tarikatlar Sektör Haline Geldi”, *Maturuidi Yesevi Otağı*, <http://www.maturidiyeseviotagi.com/prof-dr-bardakoglu-tarikatlar-sektor-haline-geldi/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“Similarity Between Shia Rituals and Christian Rituals”, *Islami Creed*, <https://islamicreed.wordpress.com/deviant-cults/shiites/the-similarity-between-shia-rituals-and-christian-rituals/>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Quran Teacher Training Course Underway in Jakarta, Indonesia”, *Abna 24*, http://en.abna24.com/news/east-asia/quran-teacher-training-course-underway-in-jakarta-indonesia_870896.html, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

“Tabuik Piaman”, *UNWTO*, <http://wtd.unwto.org/photo-competitor/2012-07-29/tabuik-piaman>, (Erişim Tarihi: 12.10.2021).

“Tabut-A Cultural Festival”, *Virtual Adrian*, <http://virtualadrian.blogspot.com.tr/2013/05/tabut-cultural-festival.html>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

“The World’s Muslims: Unity and Diversity”, *Pew Research Center*, <http://www.pewforum.org/2012/08/09/the-worlds-muslims-unity-and-diversity-executive-summary/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“World Shia Muslims Population”, *Shia Numbers*, <http://shianumbers.com/shia-muslims-population.html>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

ALTUNKAYA, Mustafa, “Bazı Şii Kaynaklarda Tasavvufun Yeri”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(5), 2016, s. 175-194.

AY, Zahide, “İsmailîler Konusunda Bir Tenkidin Cevabı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54(2), 2013, s. 247-261.

BAŞARAN, Doğan, “Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran’ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2017, s. 220-244.

BAŞARAN, Doğan, *İran Dış Politikasında İmparatorluk Vizyonu: Pers Yayılmacılığı*, Astana Yayınları, Ankara 2022.

CHULARATANA, Julispong, “The Shi’ite Muslims In Thailand From Ayutthaya Period To The Present”, *MANUSYA: Journal of Humanities*, Özel Sayı: 16, Saint Helena 2008, s. 37-58.

ÇAĞLAYAN, Selin, *İran-Mehdi’yi Beklerken*, Cinius Yayınları, İstanbul 2012.

ÇELİK, Kadir Ertaç, “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 251-274.

ELİAS, Firas-Mehmet Seyfettin Erol, “İslam Devrimi Sonrasında İran Dış Politikasının Ummu’l Kura Teorisi Bağlamında Anaizi”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 2021, s. 361-382.

EROL, Mehmet Seyfettin-İrem Bilgetürk, "Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 2020, s. 240-280.

FORMICHI, Chiara, "Lovers of the Ahl al-Bayt", *Inside Indonesia*, <http://www.insideindonesia.org/lovers-of-the-ahl-al-bayt-2>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

FORMICHI, Chiara, "The Shadow of the Ayatollah", *Inside Indonesia*, <http://www.insideindonesia.org/the-shadow-of-the-ayatollah>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

HAJI, Muhammad The Shi'a Muslims of Indonesia, *The Centre for Academic Shi'a Studies-CASS*, August 2013.

KUTLUTÜRK, Cemil, "Hinduizm'e Göre Tanrı Vişnu'nun Yeryüzünde Bedenlenmesinin (Avatara/Hulûl) Temel Nedenleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(55), 2015, s. 141-160.

MARCINKOWSKI, Christoph, "Historical Dimensions of the Shi'a in Southeast Asia", *Middle East Institute*, http://www.mei.edu/content/historical-dimensions-shia-southeast-asia#_ftn1, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

Minority Rights Group International, *Under Threat: The Challenges Facing Religious Minorities in Bangladesh*, 2016.

MIRSEPASSI, Ali, *Transnationalism in Iranian Political Thought: The Life and Times of Ahmad Fardid*, Cambridge University Press, New York 2017.

ÖÇAL, Şamil, *Kışladan Medreseye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

ÖZ, Mustafa, "Bohra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6, 1992.

RUTHVEN, Malise-Azim Nanji, *Historical Atlas of Islam*, Harvard University Press, USA 2004.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

TAMER, Cenk-Mehmet Seyfettin Erol, “Yemen’de İran Kimliğinin İnşası: Mehdilik Üzerinden Bir Tartışma”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 2020, s. 11-42.

TÜMER, Günay, “Budizm”, *İslam Ansiklopedisi*, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=060357>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

United Kingdom Government Home Office, *Operational Guidance Note-Bangladesh*, September 2013.

UZUN, Nihat, “Tefsir Disiplini Açısından Batını ve İşari Yorumun İlmî Değeri”, Mustafa Öztürk, der., *Kuran’ın Batını ve İşari Yorumu*, KURAMER Yayınları, 31(9), 2018, s. 181-236.

ÜNALMIŞ, Ahmet Nafiz-Doğacan Başaran, “İran Dış Politikasında Yumuşak Güç Kullanım ve Kamu Diplomasisi: Ortadoğu Örneği”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 50-79.

VATANDAŞ, Celaleddin, *Vahiyden Kültüre*, Pınar Yayınları, İstanbul 2014.

STRUCTURED ABSTRACT

Immediately after the death of the Prophet (pbuh), the Islamic State rapidly embarked on conquests, causing Islam to intertwine with the cultural characteristics of different civilizations and societies. Thus, rituals, beliefs, Shamanist and mystical (esoteric) teachings and the beliefs of pagan societies that became stereotypical in the historical process began to influence Muslim culture. As the conquests continued, esoteric interpretations of the Qur'an's divine decrees began to strengthen.

Southeast Asian societies continued their traditional beliefs within Islam after they encountered Islam under the influence of Muslim merchants, philosophers and scholars who came to the region in the 12th-13th centuries. The fact that the regional religions are full of mystical and Shamanist teachings has strengthened the esoteric interpretations of Islam and facilitated the spread of Shi'ism in this geography.

Islamic faith and local beliefs form the basis of the socio-cultural structure of Southeast Asia. In shaping the Islamic faith in these societies, factors such as traditional teachings (dogmas), Sufism, mysticism and Mahdism play a role. In this respect, it is important to examine Persian (Iran) and Shiite influence in the religious-cultural structure of Southeast Asian countries.

This study aims to reveal primarily the esoteric dimensions of Southeast Asian religions and then to research their similarities and interplay with Iran's Shiite sect. The strong feeling of the mystical characteristics of Southeast Asian religions has led them to closely connect with Shi'ism, esoteric sect in Islam, to intertwine and to create a heterodox Islamic culture. After the 12th-13th century, travels of the philosopher-scholars who adopted the culture of wisdom in Iran to the region and the communiqué activities of Isma'ili missionaries (da'is) were

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

also effective. Leaving aside the influence of Sufi-scholars in the historical process, the Shamanist-mystical characteristics of the local religions in the region have led them to be interested in the esoteric direction of Islam (Shi'ism).

From that point, the study aims to reveal the esoteric dimensions of religions in Southeast Asia from a historical and traditional point, to examine the similarity of the esoteric aspects of these religions with the Mahdi understanding of Shi'ism, and how Iran uses these esoteric dimensions to export of its own revolution. In the study, esotericism in Islam and Iran's mysticism will be prioritized by going from general to specific methodologically, and then the esoteric dimensions of Southeast Asian religions will be examined. As a case study, Iran's Mahdi politics in Bangladesh and Indonesia (Shiite) were examined. In the last chapter, examples are presented to prove how similar the traditional-heterodox beliefs in Southeast Asia are to Shi'ism.

The most important aspect of this article is that it simultaneously benefits from disciplines such as theology, history, sociology and international relations. This study mainly aims to contribute to the literature of historical or international cultural studies. Apart from this, the study does not make any theoretical assumptions or theoretical propositions and does not claim to be involved in the discipline of international relations.

The Islamic Sufi orders in Southeast Asia were instrumental in spreading the early teachings of Shi'ism, such as the love of the Ahl al-Bayt and the commemoration of the Prophet Hussein (Karbala). This religious diversity in Southeast Asia has been later described as "primitive-Shiite" or "Prophet Ali lovers" by scholars. Later, these groups blended their Shiite beliefs with local religious practices, thus losing

their core (Orthodox) Shiite faith; therefore, a heterodox Shiite tradition, which outweighed esoteric directions, began to take root in the region. Thus, esoteric approaches and deviant beliefs that often find their place in Sufism found the opportunity to spread through Hinduism-Buddhism mysticism and Messianic Christian teachings. In this context, Shiite rituals in the radical sense have gradually begun to intertwine with local beliefs in the region.

Local mystical beliefs in Southeast Asia, the intrinsic orientations of Islamic Sufi cults in the Indian subcontinent, Tabot (coffin) festival of Isma'ili Shiites in Sindh region and radical Christian rituals taking root in the Philippines shows that; religion and culture have become a mosaic by blending religion and culture in the region, a heterodox culture filled with mysticism and esoteric teachings has developed instead of traditional understandings of religion, and this phenomenon meets in the common ground of the "expected saviour", that is, the "Christ/Mahdi faith".

When the esoteric dimensions of religions in Southeast Asia are examined, it is possible to mention about a religious-cultural harmony created by Sufiism, mysticism and Mahdism. The mystical-spiritual aspect of Islam is united by the esoteric characteristic of other religions and local beliefs in Southeast Asia. This has contributed to the transformation of esoteric dimensions of religions in the region, to become a unique culture; to develop and grow. In this sense, especially the Mahdi/Messiah faith in Islam has interacted with the expected saviour faith in other religions in Southeast Asia. In this respect, the esoteric characterization of religions in Southeast Asia makes it easier for Iran to penetrate the region in terms of soft power.